

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE ECONOMICE ȘI GESTIUNEA AFACERILOR
CATEDRA DE ECONOMIE POLITICĂ

TEZA DE DOCTORAT

- REZUMAT -

COOPERAREA ECONOMICĂ RUSIA-UE ÎN DOMENIUL ENERGETIC

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

PROF.UNIV.DR. GHEORGHE POPESCU

DOCTORAND:

CODOBAN D. ALIN-DORU

Cluj-Napoca, 2011

CUPRINS

TABELE.....	4
FIGURI, GRAFICE.....	7
ABREVIERI, SIMBOLURI.....	12
INTRODUCERE.....	14
1. Complexul energetic eurasiatic în configurația energetică mondială.....	20
1.1 Structura energetică pe glob.....	22
1.1.1 Distribuția regională a principalelor rezerve de energie. Principalele țări producătoare.....	28
1.1.2. Consumul energetic mondial în funcție de tipul de resursă și regiunea geografică.....	45
1.1.3. Evoluția prețurilor principalelor resurse energetice mondiale.....	55
1.1.4. Rolul gazului în structura energetică a globului.....	58
1.2 Structura energetică a Uniunii Europene.....	60
1.2.1 Repartiția regională a resurselor energetice în Uniunea Europeană.....	63
1.2.2 Mixul energetic european. Structura consumului de energie al Uniunii Europene.....	67
1.2.3 Rolul gazului în mixul energetic european.....	70
1.2.4 Necesarul de importuri al Uniunii Europene.....	76
1.3 Structura energetică a Rusiei.....	83
1.3.1 Necesarul de consum energetic intern al Federației Ruse.....	85
1.3.2 Balanța energetică a Rusiei și potențialul de export.....	88
2. Cooperarea economică Rusia-Uniunea Europeană.....	90
2.1 Cooperarea economică ruso-europeană până la al doilea Război Mondial.....	92
2.1.1. Rolul capitalurilor europene în modernizarea economiei ruse.....	97
2.1.2 Incompatibilitatea sistemelor de organizare economică în contextul schimbărilor economice interbelice.....	99
2.2 Relațiile economice postbelice și valorificarea componentei energetice.....	111
2.2.1 Relațiile economice extinse URSS-CEE-CAER.....	113
2.2.3 Fundamentele cooperării în domeniul energiei.....	122
2.3 Bazele prezentei cooperări în domeniul energiei între Rusia și Uniunea Europeană.....	126
2.3.1 Cadru juridic al cooperării.....	130
2.3.2 Volumul și structura schimburilor comerciale.....	136

2.3.3	Extinderea UE spre Est și comerțul comunitar cu Rusia.....	140
3.	Politicile energetice ale Uniunii Europene și Rusiei în relațiile bilaterale.....	144
3.1	Politica energetică a Uniunii Europene.....	148
3.1.1.	Grade diferite de dependență.....	151
3.1.2	Liberalizarea pieței gazului în UE. Implicații asupra infrastructurii.....	155
3.2	Politica energetică a Federației Ruse.....	169
3.2.1	Ponderea sectorului energetic în economia Federației Ruse.....	172
3.2.2	Strategia energetică rusă în relația cu Uniunea Europeană.....	176
3.2.3	Infrastructura de transport pentru exportul de hidrocarburi.....	181
4.	Cooperarea energetică în coordonatele pieței comunitare a gazului natural.....	12
4.1	Arhitectura pieței comunitare a gazului natural.....	189
4.1.1	Structura instituțională a pieței europene și relațiile existente.....	191
4.1.2	Infrastructura și relațiile de interdependență.....	196
4.1.3	Prețul în contractele de vânzare a gazului.....	210
4.1.4.	Evoluția mecanismelor și particularităților prețului în Europa.....	229
4.1.5.	Relația dintre prețul gazului și a altor combustibili. Posibile modificări ale mecanismelor de preț.....	239
4.2	Gazprom pe piețele europene.....	242
4.2.1	Poziționarea Gazpromului pe piețele europene ale gazului natural.....	242
4.2.2.	Formele cooperării dintre Gazprom și partenerii săi europeni.....	250
4.3	Testarea empirică a mecanismului de preț utilizat de Gazprom.....	254
4.3.1	Calitatea datelor folosite.....	255
4.3.2	Efectuarea calculelor.....	257
4.3.3.	Interpretare de ansamblu a rezultatelor modelelor statistice.....	265
5.	Perspective ale dezvoltării cooperării energetice Rusia-UE.....	268
5.1	Către un Spațiu Economic European Comun (SEEC).....	274
5.1.1	Spațiul economic comun.....	277
5.1.2	Influența pozitivă a OMC asupra realizării SEEC.....	278
5.2	Comunitatea Europeană a Energiei în cadrul Spațiului Economic Comun.....	282
5.2.1	Realități și constrângeri.....	283
5.2.2	Avantajul rusesc vs. avantajul european.....	287

5.2.3 Argumente concrete pentru crearea unui spațiu european al energiei.....	292
6. Studiu de caz: Relațiile de furnizare a gazului natural dintre Federația Rusă și România.....	299
6.1 Importanța industriei gazului în România.....	299
6.2 Piața românească a gazului natural și necesarul de importuri	301
6.2.1 Importanța gazului natural pentru economia României.....	301
6.2.2 Producția, consumul și nevoile de import ale României.....	304
6.2.3 Structura pieței românești a gazelor naturale.....	307
6.3 Rolul de tranzit al României pentru gazul rusesc	310
6.3.1 Rutele de transport existente pe teritoriul României.....	311
6.3.2 Volumul tranzitat pe teritoriul României și taxele de tranzit.....	314
6.4. Prețul gazului furnizat României	316
6.4.1 Influența intermediarilor asupra prețurilor de import ale gazului.....	317
6.4.2 Nivelul prețului.....	321
6.5 România – agent energetic la Marea Neagră	326
Concluzii și propuneri.....	330
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	338
ANEXE.....	350

CUVINTE CHEIE : petrol, gaze naturale, cărbune, uraniu, hidroenergie, conducte, resurse, Rusia, UE, mecanism de preț.

Introducere

Motivația scrierii tezei de doctorat cu titlul „Cooperarea economică Rusia-UE în domeniul energetic” rezidă în importanța acestui subiect pentru securitatea energetică a țărilor Uniunii Europene și ca urmare a necesității explicării unor aspecte ce țin de formarea prețului la gazul natural importat de aceste țări din Federația Rusă.

Obiectivul fundamental pe care ni l-am propus să îl atingem este reprezentat de cercetarea relațiilor existente la nivel de state, respectiv la nivel de companii energetice între Rusia și țările Uniunii Europene în domeniul livrării de gaze naturale, problematica petrolului fiind abordată doar sub aspectul caracterizării generale a situației energetice globale.

Pentru atingerea obiectivelor specifice stabilite, am formulat două ipoteze de la care ne-am început cercetarea: 1) în condițiile interdependențelor de natură economică existente la nivel mondial, atât Uniunea Europeană cât și Rusia sunt obligate a coopera, mai ales în sectorul energetic, sferă a vieții economice vitală pentru ambii actori geopolitici; 2) necesitatea de a face Rusia să devină și mai dependentă de Uniunea Europeană în relațiile sale economice externe, aceasta fiind cea mai bună cale în direcția asigurării securității energetice comunitare.

Cap. 1. Complexul energetic eurasiatic în configurația energetică mondială

În acest capitol, pe baza datelor statistice sunt prezentate structura energetică globală, structura energetică a Uniunii Europene și a Federației Ruse.

Pornind de la discuția privind „*capitalismul fosil*”¹ și de la actuala formă de organizare politică a societății contemporane, o *democrație a carbonului*², am prezentat principalele trenduri înregistrate în materie de producție, consum și prețuri ale principalelor resurse energetice fosile ale planetei.

În secțiunea **1.1.** au fost analizate resursele energetice la nivel global, distribuția acestora pe regiuni și analiza producției, consumului și situației comerțului internațional cu principalele tipuri de resurse. Astfel, în ciuda a numeroase prognoze privind caracterul limitat al resurselor

¹ Elmar Altwater, The social and natural environment of fossil capitalism, *Social Register*, 2007, no. 43, p. 39-59;

² Timothy Mitchell, Carbon democracy, *Economy and society*, vol. 38, no. 3, 2009, p. 399-432;

energetice fosile, datele statistice analizate ne-au arătat o creștere în timp, din 1980 până în prezent a rezervelor de petrol (de 1,99 ori) și gaze naturale (de 2,31 ori)

În ceea ce privește distribuția pe glob a principalelor resurse energetice, am observat că în cazul petrolului și gazelor naturale se manifestă o concentrare geografică a resurselor – petrolul fiind în proporție de 62,2% iar gazele naturale de 64,3%³ localizate geologic în Orientul Mijlociu și Federația Rusă. Distribuție mult mai echilibrată la nivel global se observă în cazul cărbunelui și a uraniului, ceea ce nu implică dependența de o anumită zonă geografică a utilizatorilor acestui tip de resurse.

La nivel global, cei mai mari producători de petrol sunt: Rusia (12,9% din producția totală), Arabia Saudită și Statele Unite ale Americii (11,8% respectiv 8,3% din totalul producției), în vreme ce în materie de exporturi situația se prezintă puțin diferit, Arabia Saudită fiind cel mai mare exportator (18,2% din volumul exportat la nivel global), urmată de Rusia (12,3%) și Iran (6,1%). Rusia nu este primul exportator mondial de petrol urmare a consumului intern însemnat.

În materie de gaz natural, s-a putut observa o evoluție crescătoare a producției și consumului în Europa și Eurasia în decursul ultimelor 4 decenii, urmare a reorientării țărilor europene spre acest tip de resursă după șocurile petroliere, iar creșterea producției este rezultatul apariției pe piața europeană a gazului natural a unui nou producător, Uniunea Sovietică.

Sub aspectul consumului de resurse energetice la nivel mondial am constatat câteva trenduri deosebit de importante. În majoritatea regiunilor globului a scăzut ponderea consumului de petrol și cărbune în favoarea consumului de gaz natural, de hidroenergie și energie nucleară. Totuși, s-a observat că de-a lungul timpului economiile mai dezvoltate au trecut primele la un consum mai semnificativ de gaze naturale, în vreme ce economiile emergente, precum cea a Chinei au continuat să utilizeze intens cărbunele pentru producția de energie primară. Ca o concluzie generală în materie de consum energetic, în ultimii 20 de ani China și implicit regiunea Asia-Pacific au reprezentat cei mai semnificativi consumatori de energie la nivel mondial. În cadrul respectivei regiuni (și uneori pentru consumul mondial) China fiind cea care determină trendul de ansamblu.

În materie de prețuri, s-a putut constata o creștere continuă a prețurilor în primul deceniu al secolului XXI, prețul cărbunelui înregistrând cel mai stabil nivel, cu variații extrem de reduse

³ Pe baza datelor BP Statistical Review of World Energy 2010;

în timp. În același timp se poate observa tendințe asemănătoare ale evoluțiilor de preț ale petrolului și gazului- urmare a indexării prețului la gaz în funcție de cel al petrolului.

În ceea ce privește rolul gazului în structura energetică globală, s-a observat o legătură între nivelul de dezvoltare economică a țărilor, înzestrarea lor cu acest tip de resursă și consumul de gaz natural.

În secțiunea **1.2.** am tratat problematica rezervelor, producției și consumului în cadrul Uniunii Europene. La nivel de UE, în perioada 1980-2009 rezervele de petrol și gaze naturale aproape s-au înjumătățit, cunoscând diferite evoluții în diferite state. În ceea ce privește producția de energie primară, la nivel de UE petrolul și produsele petroliere contribuie în proporție de 44%, cărbunii într-o proporție de 4,5%, gazele naturale – 22%, diferența fiind reprezentată de alți combustibili (situație aferentă anului 2008). Analizând în timp ponderea pe care gazul natural o are în consumul de energie finală, s-a observat că aceasta oscilează între 20 și 25 de procente din acest consum.

În secțiunea **1.3.** am analizat rezervele, producția și consumul de energie în Federația Rusă. Comparând cifrele producției cu cele ale consumului am putut constata că Rusia deține o balanță pozitivă în cazul tuturor resurselor (mai puțin a cărbunelui până în 1997), ceea ce îi permite să se angajeze foarte solid în comerțul internațional cu resurse energetice. Legat de comerțul internațional, observăm că se manifestă o dependență a Rusiei de piața europeană într-o proporție covârșitoare pentru gazul natural (peste 96%), ca urmare a infrastructurii de transport existente, în vreme ce în materie de petrol are o mai mare autonomie, urmare a unor multiple posibilități de transport către piața UE și CSI, precum și către Asia sau America de Nord.

Cap. 2. Cooperarea economică Rusia-Uniunea Europeană

În acest capitol am început discuția și analiza pornind de la delimitările existente între termenii de cooperare economică internațională și colaborare economică internațională, ajungând la concluzia că primul este conținut de al doilea. Ca o componentă a colaborării economice, prin cooperare (de obicei realizată la nivel microeconomic) sunt atinse obiectivele impuse în diferite acorduri semnate între guverne sau diferite instituții naționale, care țin de sfera colaborării, deși eufemistic sunt intitulate ca *acorduri de cooperare* între state în diferite domenii de activitate.

În secțiunea **2.1.** am evidențiat caracteristicile cooperării economice dintre Rusia și țările Europene de dinainte și de după instalarea regimului comunist în această țară, până la al doilea

Război Mondial. La sfârșitul perioadei țariste, Rusia va fi cel mai mare debitor internațional, fiind destinația preferată a investitorilor din Franța, Germania și Marea Britanie⁴, astfel că în 1914 o treime din industria Rusiei era în mâinile străinilor⁵, principalul investitor străin fiind Franța cu 33% din totalul investițiilor străine, urmată de Marea Britanie și Germania cu câte 23 respectiv 20% din acestea. Sectoarele cele mai atractive pentru capitalul străin îl reprezintă cel metalurgic, industria minieră și cea mecanică, sectoare în care acesta era majoritar. Participațiile capitalului străin în alte sectoare sunt după cum urmează: 40% în industria chimică și 20% în cea textilă.

În perioada interbelică, contactele Rusiei Sovietice cu restul economiei mondiale au avut o intensitate mai scăzută și erau conduse după trei vectori⁶ ai politicii sale de comerț exterior: a) într-o primă etapă era orientat spre nevoile interne ale statului intrat pe calea spre industrializare; b) într-o a doua etapă era caracterizat de o politică de autarhie sau autosuficiență; c) în ultima etapă din perioada interbelică această țară era interesată de importuri, nefiind interesată de realizarea de exporturi. Acești vectori de dezvoltare a relațiilor Rusiei Sovietice cu țările Europei au avut la bază necesitatea evitării apariției unor dependențe între economia sovietică și cea a Europei capitaliste. Cel mai bine poate fi înțeleasă angajarea Rusiei în comerțul mondial prin tabelul de mai jos.

Tabel 1. Comerțul exterior al URSS – milioane ruble (1913-1937)

Anii	Export	Import	Soldul Balanței de Comerț Exterior
1913	6596,4	6022,5	573,9
1924	1476,1	1138,8	337,3
1928	3518,9	4174,6	-655,7
1930	4539,3	4637,5	-98,2
1937	1728,6	1341,3	387,3

Sursa: date din Tony Cliff, *Państwowy kapitalizm w Rosji od Stalina do Gorbaczowa*, p.187;

În secțiunea 2.2. am analizat modul în care s-au structurat relațiile economice postbelice dintre Uniunea Sovietică și principalii fondatori ai Comunității Economice Europene. Au fost analizate atât relațiile directe URSS-CEE cât și relațiile inter-blocuri CAER-CEE. Caracteristica esențială a acestor relații s-a dovedit a fi un comerț bazat pe furnizarea de tehnologie dinspre țările CEE către URSS. Semnificative sunt cifrele ce caracterizează exporturile vest-europene de tehnologie către URSS, astfel dacă în 1965 acestea se ridicau la 294 milioane de dolari, în 1976

⁴ Paul Gregory, *Before command: an economic history of Russia from command to the first five-year plan*, Princeton University Press, New Jersey, 1994, p. 67-74;

⁵ Seurot, François, *Le système économique de l'URSS*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989, p. 26;

⁶ Franklin D. Holzman, *Foreign Trade under Central Planing*, p.53;

acestea aveau să atingă cifra de 3 miliarde de dolari⁷, deci o creștere de 10 ori a acestora în decursul unui singur deceniu. Se crează astfel o specializare a URSS în furnizarea către CEE a unor materii prime sau produse cu grad redus de prelucrare și importul de tehnologie.

Comerțul cu hidrocarburi între URSS/Rusia și țările europene datează din perioada anilor 60 și începutul anilor 70, când au fost construite primele conducte pentru transportul petrolului – Drujba (*Prietenia*) între 1960-1964 – și a gazului natural – Brastvo (*Frăția*) din 1968, mai întâi către țările socialiste iar ulterior au fost prelungite dincolo de Cortina de Fier. În 1970 este semnat primul contract „gaz pentru conductă” între Germania Federală și Uniunea Sovietică, primele livrări de gaz sovietic pe piața vest-germană, italiană și franceză având loc în anii 1973-1974⁸. Această înțelegere presupunea că investițiile pentru infrastructura de transport a gazului de la câmpurile gaziere până în Europa de Vest urmau să fie făcute cu capital german, furnizorul sovietic având în primul rând o problemă în materie de tehnologie necesară pentru păstrarea presiunii adecvate pe conductă.

Secțiunea cuprinde și o analiză a modului în care dependența energetică emergentă atât a țărilor CEE cât și a URSS a fost gestionată. Dacă CEE a creat un mecanism elaborat de reducere a dependenței de un singur furnizor în materie de petrol, fiind implementat și un program de economisire a energiei, URSS merge în sens opus, bazându-se tot mai mult pe încasările din exporturile de petrol și gaze naturale.

Secțiunea **2.3.** analizează fundamentele juridice ale cooperării economice și energetice dintre URSS/Rusia și CEE/UE aferente sfârșitului anilor 80 și care au fost definite începând cu anii 90. În 1988 era semnat Acordul de Comerț și Cooperare, valid ulterior pentru toate statele CSI, fiind ulterior înlocuit în 1994 de Acordul de Parteneriat și Cooperare (APC), expirat în 2007. Acest al doilea acord urmărea apropierea Rusiei de Uniunea Europeană, dar efectele acordului au fost dezamăgitoare.

Pornind de la prevederea APC privind „integrarea Rusiei într-un spațiu economic și social european comun” și legislația energetică a Uniunii Europene, sunt analizate modalitățile prin care companiile energetice ruse sunt constrânse la adoptarea graduală a unor norme și reglementări

⁷ John P. Hardt, Kate S. Tomlinson, *Soviet Economic Policies in Western Europe*, publicat în Robin F. Laird, Erik P. Hoffman, *Soviet Foreign Policy in a changing World*, Aldine Publishing Company, New York, 1986, p.478;

⁸ Nina Poussenkova, *Rethinking Russia: The Global Expansion of Russia's Energy Giants*, *Journal of International Affairs*, vol. 60, no. 2, Spring/Summer 2010, p. 103-124

comunitare în materie de acțiune pe piață, în acest fel UE exercitându-și puterea normativă asupra Federației Ruse.

Pe baza cadrului juridic am analizat datele statistice ce caracterizează comerțul UE-Rusia, ajungând la concluzia că după destrămarea URSS, aceste schimburi comerciale își păstrează structura din perioada anilor 70-80, când hidrocarburile reprezentau peste 60 de procente din totalul exporturilor URSS către țările CEE. Totodată, printre principalii parteneri comerciali ai Rusiei în prezent se situează țările cu care aceasta (în perioada sovietică) a încheiat primele acorduri energetice, respectiv Germania și Italia.

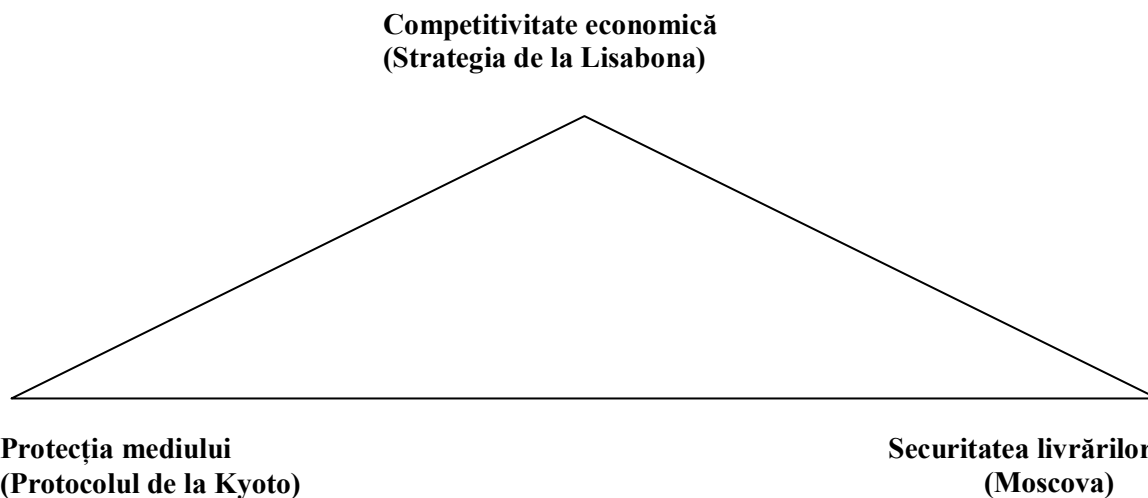
Cap. 3. Politicile energetice ale Uniunii Europene și Rusiei în relațiile bilaterale

În acest capitol, am analizat politicile energetice ale Uniunii Europene și Rusiei pornind de la interdependența creată între UE și Federația Rusă în privința furnizării de gaze naturale: Fed. Rusă comercializează 95% din gazele destinate exportului pe piețele europene, iar Uniunea Europeană importă azi 40% din gazul consumat, din Federația Rusă, cel mai mare furnizor al său, alături de Algeria (30%) și Norvegia (25%).

În secțiunea 3.1. au fost discutate documentele UE prin care sunt stabilite obiectivele de politică energetică, documentul de bază fiind *Cartea Verde. Către o strategie europeană pentru securitatea livrărilor energetice*⁹. Cel mai bine obiectivele de politică energetică ale UE pot fi descrise prin figura de mai jos. UE își propune ca prin politica sa energetică să își asigure securitatea energetică în condițiile unei competitivități sporite, ce poate fi obținută prin crearea unei piețe interne a energiei, a interconectării rețelelor europene de gaz și electricitate și în condițiile unor investiții suplimentare în cercetare și inovație. Toate aceste deziderate ale competitivității energetice corespund obiectivelor Strategiei de la Lisabona. Competitivitatea pieței ar trebui în mod natural să contribuie la îmbunătățirea eficienței energetice a economiei și să creeze condiții pentru utilizarea unor resurse regenerabile, toate acestea făcând posibilă atingerea unora dintre prevederile Protocolului de la Kyoto referitoare la reducerea gazelor cu efect de seră.

⁹ Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply, European Commission, November 29, 2000 (COM9(2000)769final);

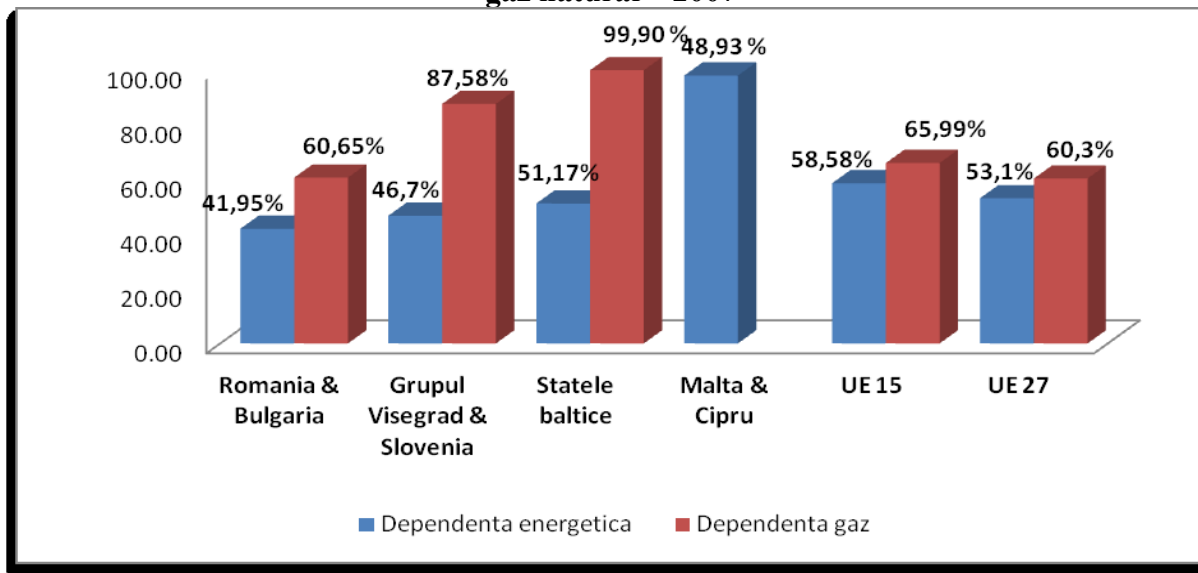
Figura 1. Obiectivele politicii energetice a UE

Sursa: preluare din Green Paper on a European Strategy for Secure, Competitive & Sustainable Energy, What is at stake – Background Document, Presentation DGET;

Una dintre problemele esențiale în formularea unei politici energetice externe coerente este dată în primul rând de gradele diferite de dependență a diferitelor grupuri de țări UE de importurile de gaze naturale (după cum reiese din figura de mai jos) și ca atare abordările diferite ale relației cu Federația Rusă..

Figura 2. Distribuția regională a dependenței energetice și a dependenței de importurile de gaz natural – 2007

Sursa: grafic realizat de autor pe baza datelor din EU Energy and Transport in Figures. Statistical Pocketbook 2010, p. 30;

Piețele din Europa de Est sunt în general mult mai mici și totodată mult mai dependente de livrările ruse, în vreme ce piețele vest-europene sunt mult mai mari și au acces la gaze naturale

și din alte surse decât cele ruse. UE15 are acces la piața GNL, care o face să adopte o poziție mult mai moderată în relația cu Rusia, mai ales în condițiile în care urmare a acestei diversificări a surselor de aprovizionare, beneficiază de prețuri mai reduse decât țările UE10.

Ultimul aspect discutat în această secțiune a fost infrastructura de import a gazelor naturale către Uniunea Europeană din zonele geografice învecinate, excluzându-le pe cele din direcția Federației Ruse.

În secțiunea **3.2.** a fost analizată politica energetică a Federației Ruse pe baza documentelor *Strategia Energetică a Federației Ruse până în 2020*, adoptat în 2003 și *Strategia Energetică a Federației Ruse până în 2030*, adoptat în 2010. În mare parte obiectivele politicii energetice a Federației Ruse sunt convergente cu cele ale Uniunii Europene:

- trecerea spre un tip de dezvoltare economică bazată pe inovație și eficiență energetică;
- modificarea structurii și a nivelului producției de energie;
- dezvoltarea unui mediu de piață competitiv;
- integrarea în sistemul energetic mondial.

Pe parcursul acestei secțiuni a fost analizată relația existentă între evoluțiile din plan energetic și situația de ansamblu a economiei ruse. A fost studiată vulnerabilitatea economiei ruse în raport cu piața mondială a energiei, în primul rând față de prețul petrolului, observându-se existența unei legături directe între evoluția PIB a Federației Ruse și prețul mondial al petrolului.

În această secțiune a fost abordată și chestiunea infrastructurii de transport energetic a Federației Ruse, ajungând la concluzia că această țară deține un sistem energetic integrat, de extracție, prelucrare și transport, iar în materie de gaz natural, deține cel mai extins sistem de transport a acestei resurse la nivel mondial, distanța medie de transport pentru consumatorii interni fiind de 2504 km iar pentru cei din statele UE de 3292 km¹⁰. Mai mult decât atât, din totalul valorii activelor Gazprom, sistemul de transport reprezintă 51,6%, așadar mai mult de jumătate din valoarea companiei¹¹. Pe baza datelor Gazprom, sistemul de transport al gazelor are în total o lungime de 160 mii de kilometri, având și numeroase stații de compresoare prin care este menținută o presiune corespunzătoare în aceste conducte. În 2009, prin sistemul de transport al Rusiei, aflat în proprietatea Gazprom a fost asigurat transportul gazului pentru 29 de companii

¹⁰ Gazprom Annual Report 2009, p. 44;

¹¹ Idem, p. 44;

ce nu fac parte din grupul Gazprom¹², majoritatea fiind companii din Asia Centrală. Totuși, volumul transportat în 2009 a fost de doar 589,7 mld. m³, față de 714,3 mld. m³ în 2008, urmare a reducerii atât a cererii externe cât și a celei interne. Am putut observa că cel mai mare număr de gazoducte ale Gazprom ajung prin Ucraina spre Europa. Astfel, prin 9 conducte (în total 13 magistrale) care străbat teritoriul ucrainean, anual pot fi transportate spre piețele Uniunii Europene 143 mld. m³, adică 71 % din capacitatea de export a Federației Ruse. Acest lucru explică de ce un conflict al gazului cu Ucraina (de genul celor din 2005 și 2009) afectează serios livrarea gazului rusesc către Uniunea Europeană, afectând totodată și credibilitatea de furnizor a Gazpromului și astfel a Rusiei.

Cap. 4. Cooperarea energetică în coordonatele pieței comunitare a gazului natural

În acest capitol, pornind de la particularitățile posedate de piața gazului natural comparativ cu piața altor bunuri, am analizat modul în care sunt structurate relațiile de producție-distribuție a gazului pe piața comunitară, în scopul determinării mecanismului de stabilire a prețului la gazul importat de companiile UE din Federația Rusă.

În secțiunea 4.1. am prezentat evoluția și modificările survenite în timp pe piața europeană a gazului, care o include și pe cea comunitară, observând că s-au creat 3 niveluri ale acesteia, respectiv un *nivel național* care cuprinde relațiile interne din fiecare țară privind producția și distribuția; un *nivel comunitar* ce reprezintă relațiile transnaționale apărute între producătorii și distribuitorii din diferite state membre UE și *nivelul supracomunitar* ce include relațiile dintre producătorii și distribuitorii statelor UE și cei din afara spațiului comunitar. Această piață mai cunoaște două subnivele: piața contractelor indexate pe termen lung (care domină Europa continentală) și piața contractelor spot (dominantă în Marea Britanie și în curs de dezvoltare pe continent). Totodată a fost prezentat procesul de concurențializare a pieței prin directivele europene din domeniul gazului și electricității, și modul în care acesta a avut impact asupra relațiilor existente pe piață, tendința imprimată acestora este aceea de a reduce termenele prea lungi din contractele semnate cu furnizorii non-UE și de schimbare a mecanismului de preț, o importanță tot mai mare urmând a le fi acordate componentelor de piață (așa numitului *gas-to-gas competition*).

Un alt aspect deosebit de important tratat în această secțiune constă în relațiile de interdependență create de infrastructura de transport și importanța țărilor de tranzit. Astfel, am

¹² Gazprom Annual Report 2009, p. 45;

constatat că în ceea ce privește Rusia și relațiile acesteia cu downstreamul european, aceasta se află într-o dublă dependență de oglindă inversată. Pe de o parte se manifestă dependența UE de Rusia, o dependență consumator-exportator, iar pe de altă parte dependența țărilor central-asiatice și caucaziene de Federația Rusă, dependență de tip producător-reexportator. Totuși, în relația Rusiei cu UE, acesta este furnizorul cu cel mai mic procentaj al livrărilor directe către UE¹³ (doar 39,5% comparativ cu Olanda -76,2%, Norvegia – 67,7% sau Algeria – 44,9%), ceea ce implică o atenție sporită acordată relațiilor economice și politice cu țările de tranzit, atât din partea Rusiei cât și a UE, ambele fiind interesate de evitarea unor potențiale întreruperi ale tranzitului pe teritoriul respectivelor țări.

Cel mai important aspect analizat în această secțiune constă în mecanismul de preț pentru gazul natural importat din Federația Rusă, respectiv modul în care au evoluat aceste mecanisme în Europa. În prezent, gazul ajuns în UE prin conducte este contractat prin semnarea unor contracte multianuale (de 20-25 de ani), prin care se manifestă un „monopol bilateral”¹⁴ în sensul creării unei relații de interdependență între furnizorul și cumpărătorul gazului. Acest tip de contractare nu a fost impus de URSS Europei ci a apărut în contextul exploatării zăcămintului olandez de la Groningen, prin care se urmărea extragerea rentei resurselor energetice¹⁵, adică valorificarea cât mai optimă a resurselor de gaze naturale, prin care în comercializare să se permită obținerea unui profit mai însemnat decât în cazul unui bun obișnuit, dat fiind caracterul de raritate pe care acestea îl posedă.

Mecanismul de preț pentru importurile de gaze naturale ține cont de valoarea de piață a principalilor combustibili concurenți gazului natural pe piețele consumatorilor finali: motorina și păcura, uneori în funcție de specificitățile unor anumite piețe, putând să țină cont și de valoarea altor combustibili cu care gazul natural concurează. Astfel, formula de preț clasică, utilizată în aceste contracte se prezintă sub felul următor:

¹³ Andrei Konoplyanik, Russian Gas to Europe: From Long-Term Contracts, On-Border Trade and Destination Clauses to...?, *Journal of Energy & Natural Resources Law*, vol. 23, no. 3, 2005;

¹⁴ Christian von Hirschhausen, Anne Neumann, Long-term Contracts and Asset specificity revisited: An Empirical Analysis of Producer-Importer Relations in the Natural Gas Industry, *Review of Industrial Organization*, 2008, no. 32, p. 131-143;

¹⁵ Harold Hotelling, The Economics of Exhaustible Resources, în Chennat Gopalakrishnan (ed.), *Classic Papers in Natural Resource Economics*, Palgrave MacMillan, 2000, p. 221-256;

Figura 3. Formula de stabilire a prețului gazului în Europa Continentală

$$P = P_0 + \{0,6 \cdot f_1 \cdot k_1 \cdot (GO - GO_0)\} + \{0,4 \cdot f_2 \cdot k_2 \cdot (LSFO - LSFO_0)\} + \{\dots(\text{preț cărbune})\} \\ + \{\dots(\text{preț electricitate})\} + \{\dots(\text{preț gaz pe piețe lichide})\} + \{\dots(\dots)\}, \text{ unde:}$$

P_0 – prețul de bază în eurocenți per kWh (€/kWh)
GO – prețul motorinei (GasOil) în €/tonă din care au fost scăzute toate taxele și impozitele
LSFO – prețul păcurei cu concentrație de sulf (Low Sulphur Fuel Oil) de $\leq 1\%$ în €/tonă din care au fost scăzute toate taxele și impozitele
 f – factorii de ajustare la „punctul de livrare”
 k – factorii de conversie a energiei

Sursa: Date preluate și structurate din Bjørnson Rune, 2008, Andrei Konoplyanik, 2009, Morten Frisch, 2010;

Acest tip de preț mai este cunoscut sub denumirea de preț netback, având de obicei o valoare mai ridicată decât prețul care ar fi stabilit în mod similar cu cel al unor bunuri obișnuite, metodă cost-plus (bazat pe costurile producerii și livrării gazului către consumatorul final) ce este folosită de unele state (Rusia) în relația cu piața internă pentru a oferi subsidii sociale propriilor cetățeni, sau cetățenilor unor alte state – în schimbul unor avantaje de ordin politic – adică a unor sfere de influență politică.

Diferențele de mărime ale prețului pentru UE15 și noile state membre UE din Europa de Est sunt rezultatul unor componente diferite ale formulei de indexare a prețului pentru UE15, unde există mai mulți combustibili ce concurează gazul natural și unde există acces la gaz și din alte țări decât Rusia. Suplimentar, prețul este dependent și de locul de livrare/primire, pentru UE15 existând un alt asemenea punct comparativ cu noile state membre.

Crearea unei rețele comunitare integrate de transport a gazului natural va elimina o mare parte din diferențele de preț existente între diferite piețe fizice din UE, existând în acest caz un singur punct de livrare-primire a gazului rusesc, frontiera estică a Comunității.

În secțiunea 4.2. am evidențiat modul în care Gazprom își conduce acțiunile pe piața comunitară a gazului natural. Deși Gazprom a semnat contracte pe termen lung cu mai mulți distribuitori europeni, în ultimii 10 a devenit tot mai angajată direct în sectorul de downstream european prin intermediul subsidiarelor sale, supunându-se treptat normelor UE în domeniu. Totodată, Gazprom refuză să schimbe mecanismul de preț pentru consumatorii europeni, în sensul indexării prețului și în funcție prețul altor combustibili decât cel al derivatelor petrolului, deși ultimele evoluții din piață (gazul lichefiat și potențialul gaz de șisturi în Europa) vor exercita

presiuni tot mai mari în sensul acordării unei ponderi mai mari a unor componente de piață în formulele de indexare utilizate.

În secțiunea **4.3.** am testat empiric cu ajutorul unui program econometric măsura în care prețurile practicate de Gazprom pentru diferitele piețe europene sunt în concordanță cu teoria economică pe care este bazat mecanismul de preț. Rezultatele obținute ne-au confirmat că mecanismul utilizat de Gazprom pentru stabilirea prețului ține cont de elementele de piață într-o proporție de aproximativ 60%, ceea ce înseamnă că mai sunt și alte elemente care influențează prețul. Cea mai semnificativă influență asupra mărimii prețului gazului importat din Federația Rusă este exercitată de prețul mondial al petrolului, urmată de prețul gazului furnizat consumatorilor industriali și cel furnizat consumatorilor casnici. Totuși, nu am putut observa o legătură de cauzalitate între cantitate și preț.

Cap. 5. Perspective ale dezvoltării cooperării energetice Rusia-UE

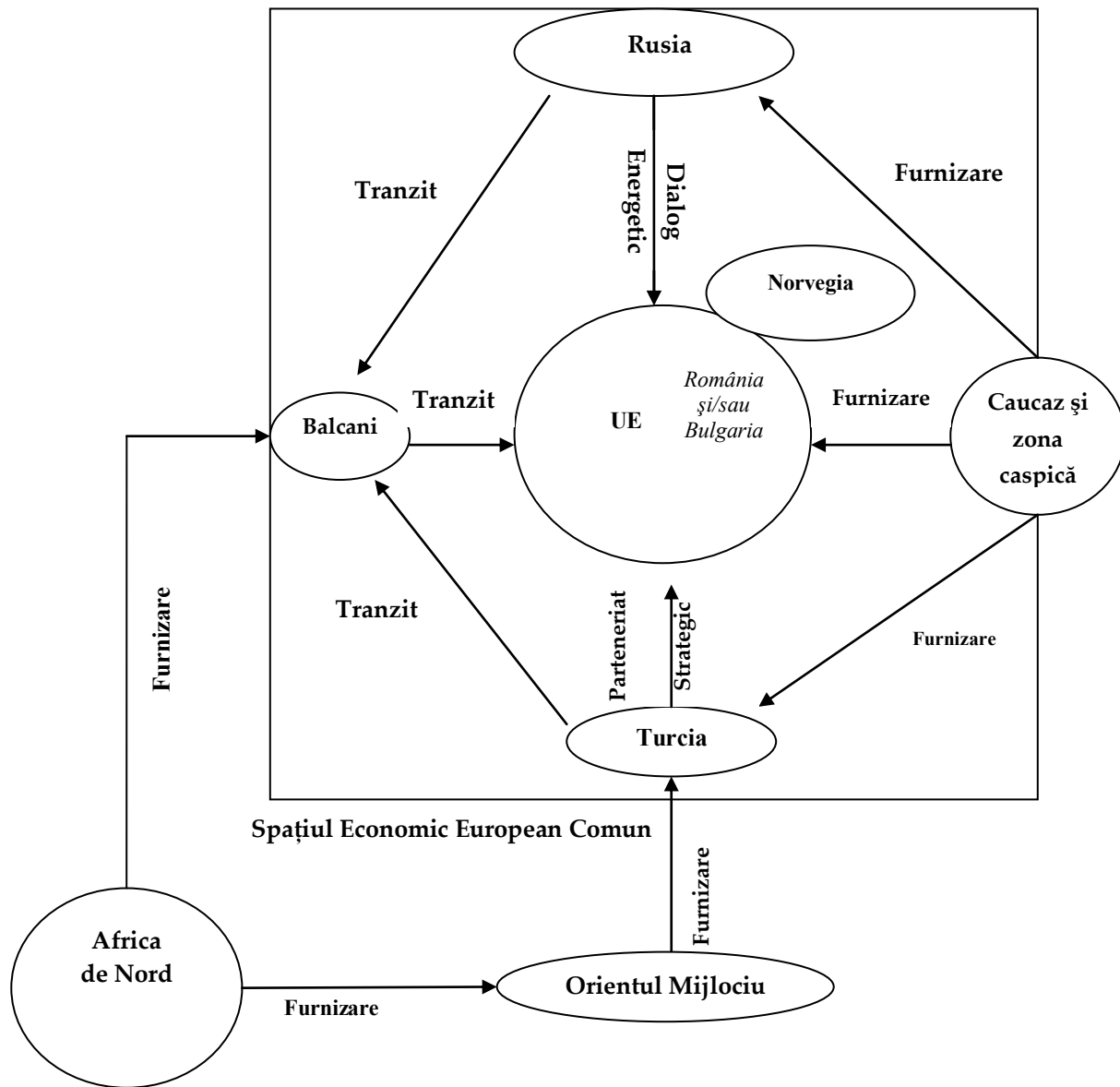
În acest capitol am analizat posibilitatea realizării unei forme de integrare economică între Rusia și Uniunea Europeană, în scopul asigurării securității energetice în sensul evitării unor întreruperi ale furnizării, atât pentru Rusia cât și pentru Uniunea Europeană. Pentru aceasta am pornit de la documentele juridice și bazele de cooperare economică și politică puse după destrămarea Uniunii Sovietice, cel mai interesant concept pe care am decis dezvoltarea acestei forme integrative fiind cel de *Spațiu Economic European Comun (SEEC)*, care urma să fie realizat între Rusia și Uniunea Europeană.

În secțiunea **5.1.** am analizat factorii care pot conduce la realizarea într-o anumită perioadă de timp la apariția unei forme integrative cu un minim caracter instituțional sub forma SEEC, concluziile fiind acelea că puterea normativă a UE impusă gradual prin comerț spațiilor geografice învecinate și susținerea Rusiei de a adera la Organizația Mondială a Comerțului pot avea ca efect final un cod comun de legi și norme comerciale care pot avea doar un efect pozitiv asupra apariției SEEC. Tot în această secțiune a fost analizată și relația mai complexă pe care UE trebuie să o întrețină nu numai cu Rusia ci și cu spațiul CSI, parțial angajat alături de aceasta în diferite forme integrative.

În secțiunea **5.2.** a fost analizată posibilitatea de a transforma SEEC într-un cadru de realizare a unui spațiu pan-european al energiei, sub forma unei Comunități Europene a Energiei. Pentru realizarea unui asemenea spațiu, Uniunea Europeană este nevoită a abandona logica unei

politici *soft power* (Piețe și Instituții) – așa cum este cazul în prezent- pentru a aplica o logică intermediară spre *hard power* (Regiuni și Imperii) sub forma Regiuni-Piețe-Instituții prin care poate să își constrângă partenerii în aplicarea unor reguli similare cu cele aplicate în UE și crearea unor instituții compatibile. Un asemenea spațiu pan-european al energiei ar putea fi reprezentat sintetic sub forma următoare:

Figura 4. Spațiul European al geo-energiei

Sursa: concepția autorului;

Cap. 6. Studiu de caz: Relațiile de furnizare a gazului natural dintre Federația Rusă și România

În acest capitol am arătat un caz concret de furnizare a gazului din Federația Rusă către o țară UE, care în același timp îndeplinește și o importantă funcție de tranzit pentru gazul care trebuie să ajungă pe piețele din Balcani și Turcia.

În secțiunea **6.1.** am prezentat particularitatea României de a fi unul dintre pionierii europeni ai industriei gazului, pe teritoriul acesteia fiind alimentate primele localități din Europa cu gaz metan și tot aici au fost realizate o serie de inovații privind transportul sub presiune prin conducte a gazului natural sau de separare a gazelor de sondă de combustibili lichizi, tehnici care sunt și astăzi utilizate de principalii actori care activează pe piața europeană. În această secțiune am prezentat și modul în care au fost efectuate restructurări ale principalelor companii gaziere din România pentru îndeplinirea cerințelor prevăzute în aquis-ul comunitar.

În secțiunea **6.2.** a fost realizată o analiză privind rolul pe care gazul natural îl are pentru economia României. Astfel, am putut constata că România se aseamănă foarte mult din acest punct de vedere cu alte țări care își acoperă o mare parte din necesarul de consum intern din producție proprie, cum este Olanda. Astfel, gazul reprezintă 35% din consumul de energie primară a României, cu mult peste media europeană (cca 20%), fiind utilizat într-o proporție semnificativă în industrie (48% din total).

Dintre țările UE, România se află pe penultimul loc sub aspectul volumului de gaz natural importat din Federația Rusă, capătul clasamentului încheindu-l Grecia, o economie mult mai mică decât cea a României. Totuși, este al doilea cel mai mare consumator de gaze naturale dintre noile state membre UE, după Polonia.

În ceea ce privește rolul României ca țară de tranzit (secțiunea **6.3.**) pentru gazul livrat de Gazprom pentru piețele balcanice și Turcia, există trei magistrale care traversează România în zona Dobrogei, care au fost construite începând cu anii 70. Pentru tranzitul efectuat pe teritoriul României, Gazprom livrează României anual anumite volume în natură de gaze naturale. În acest context a fost discutată și interconectarea sistemului național de transport a gazului natural cu cele ale statelor vecine, prin care crește rolul de tranzit al României în zona Balcanilor, urmând a exercita în viitor rolul de stat de tranzit pentru gazul caspic ce urmează să ajungă prin Marea Neagră spre piețele Europei Centrale.

În secțiunea **6.4.** am determinat modul în care este calculat prețul pentru gazul furnizat României de către Gazprom și am calculat valoarea absolută și relativă a comisioanelor pe care România le plătește intermediarilor agreați de această companie pe piața românească. **Formula de preț** aferentă importurilor României are la bază **cotațiile internaționale ale păcurii și motorinei**, dar aceasta *se ajustează* cu un **discount** acordat în funcție de **cantitatea importată** și de **durata contractului**¹⁶.

Pentru piața românească Gazprom a agreat două companii intermediare, WIEE și Conef Energy¹⁷. Corelând datele Gazprom cu cele ale ANRE, am obținut un comision de 56,1 USD/mmc pentru 2010, respectiv 62,5 USD/mmc în 2009, pe care îl încasează intermediarii – în speță WIEE. În consecință, la fiecare mie de metri cubi **România plătea un comision real de 18,45% în 2010 și 21,25% în 2009** față de prețul cerut de către Gazprom.

În secțiunea **6.5.** este discutat rolul pe care România îl poate avea ca principal agent energetic al UE în regiunea Mării Negre, în condițiile în care Turciei nu îi este acordat statutul de membru. Accentul a fost pus nu numai pe rolul de tranzit al României pentru hidrocarburile caspice sau ruse ci și din perspectiva creării apariției în viitor a unei potențiale burse est-europene a gazului natural, după modelul celor din Europa de Vest sau de la Baumgartner, unde ar putea exista o concurență între gazul provenit din zona caspică, din Federația Rusă și din producția internă a României.

¹⁶ Comunicat al Ministerului Economiei și Comerțului, 9 ianuarie 2006;

¹⁷ Date publice ale Gazpromexport;

Concluzii și propuneri

Relațiile Uniunii Europene cu Rusia în domeniul energetic trebuie integrate într-un context mai larg al unui consum mondial tot mai mare de energie, cu o creștere deosebit de semnificativă a acestuia în principalele economii emergente din zona Asiei.

În decursul timpului schimburile comerciale dintre Rusia și țările UE au urmat în genere același tipar, furnizarea de materii prime și resurse energetice în schimbul unor produse cu un important aport de capital.

Securitatea energetică a Uniunii Europene, poate fi asigurată doar prin continuarea relațiilor deja tradiționale cu Federația Rusă, întrucât la nivelul concret al relațiilor între companiile producătoare (Gazprom) și cele care achiziționează gazul natural (diferiții distribuitori europeni) există contractele pe termen lung pe o perioadă de 20/25 de ani – noile contracte semnate recent de Gazprom și partenerii săi UE expiră în jurul anului 2030 – care crează o obligație reciprocă, de a cumpăra gaz, respectiv de a-l livra, ambii parteneri fiind interesați de continuitatea livrărilor, în condițiile în care investițiile presupuse de infrastructură – este cazul noilor conducte de sub Marea Baltică și Marea Neagră – au necesitat fonduri împrumutate ce pot fi acoperite doar prin valorificarea gazului pentru care acestea au fost acordate.

În ceea ce privește perspectivele de cooperare ale Uniunii Europene cu Rusia în domeniul energetic am constatat că există șanse reale de continuare a apropierii dintre economiile Rusiei și Uniunii Europene, dar perspectiva unei Comunități Ruso-Europene a Energiei după modelul CECO este prematur în prezent, dar în condițiile provocărilor viitoare și adâncirii interdependențelor și complementarității dintre Federația Rusă și Uniunea Europeană există șanse de realizare a unui spațiu energetic pan-european în care să fie respectate o mare parte din normele aplicate de Uniunea Europeană în materie de energie. Cu alte cuvinte, există reale șanse ca prin crearea unei piețe regionale a gazului natural cu reguli comune care să tranșează actualele frontiere UE, relația cu Federația Rusă să devină și mai apropiată decât în prezent – urmare a unei mai mari încrederi în corectitudinea și intențiile pe care le poate avea față de UE – urmare a aplicării unor reguli de funcționare a domeniului energetic tot mai asemănătoare cu cele comunitare.

În ceea ce privește relațiile României cu Federația Rusă în materie de livrări de gaze naturale, deși Gazpromul nu solicită României cel mai mare preț pentru gazul furnizat, impunând anumiți intermediari agreeți, Gazpromul solicită într-o formă mascată prețuri cu până la 20% mai

mari decât cele aferente facturilor de livrare. Ca soluție pe care o propunem pentru îndepărtarea acestor intermediari din relația Gazpromului cu piața românească, este o mai bună relație politică la nivel de state între România și Federația Rusă, precum și o politică activă pe care România să o ducă pentru diversificarea surselor de import a gazului natural. La fel ca în cazul pieței poloneze – unde din 2010 a fost eliminat intermediarul RusUkrEnerg – România poate doar printr-o politică mult mai activă în Uniunea Europeană și în zona caspică să determine Gazpromul să renunțe la intermediarii pentru piața românească.

În final, o concluzie generală poate fi aceea că deși fundamentat economic și cu importante componente de piață, în cadrul mecanismului de preț pentru importurile de gaze naturale există posibilitatea de a introduce pârghii prin care anumiți oponenți de natură politică ai Federației Ruse să poată fi penalizați.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Cărți

1. Aslund, Anders, *Gorbachev's struggle for economic reform*, Cornell University Press, 1991;
2. Bachman, Ronald D., ed. *Romania: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989;
3. Balassa, B., *The Theory of Economic Integration*, Routledge, London, 1962;
4. Bodio, Marcin, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000-2008*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Varșovia, 2009;
5. Bożyk, Paweł, Misala, Józef *Stosunki Gospodarcze Wschód-Zachód. Formy i mechanizmy*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Varșovia, 1988;
6. Bożyk, P. (red.), *Gospodarka światowa* (trad. *Economia mondială*), PWE, Varșovia, 1991;
7. Bożyk, P., Misala, J., *Integracja ekonomiczna*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Varșovia, 2003;
8. Bryc, Agnieszka, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?* (trad. *Rusia în secolul XXI. Jucător mondial sau sfârșitul jocului?*), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Varșovia, 2008;
9. Chalupiec, Igor, Filipowicz, Cezary, *Rosja, Ropa, Polityka*, Prószyński Media, Warszawa, 2009;
10. Cioroianu, Adrian, *Geopolitica matrioșkăi – Rusia postsovietică în noua ordine mondială*, Curtea Veche, București, 2009;
11. Cliff, Tony, *Państwowy kapitalizm w Rosji od Stalina do Gorbaczowa* (trad. *Capitalismul de stat în Rusia de la Stalin la Gorbaciov*), Drukarnia Oświatowa w Łodzi, 1991;
12. Cooper Robert, *The Breaking of Nations: Order and Chaos in the Twenty-first Century*, Atlantic Books, Londra, 2003;
13. Dictionar de economie, ediția a II-a, Ed. Economică, București, 2001;
14. Dictionar de Relații Economice Internaționale, Ed. Enciclopedică, București, 1993;
15. Doliwa-Klepacki, Z. M., *Integracja europejska (po Amsterdamie i Nicei)* (trad. *Integrația europeană (după Amsterdam și Nisa)*), Temida 2, Białystok, 2001;
16. Gatrell, Peter, *Government, industry and rearmament in Russia, 1900-1914: the last argument of tsarism*, Cambridge University Press, 1994;
17. Gauthier, A., Reynaud, A., *Genese et économie de l'URSS*, 6ème édition, Bréal, Paris, 1989;
18. Geman, H., 2005. *Commodities and commodity derivatives : modelling and pricing for agriculturals, metals, and energy*. Chichester, England: John Wiley & Sons Ltd.;
19. Gilardoni, Andrea, *The world market for natural gas: Implication for Europe*, Springer, 2008;
20. Gregory, Paul, *Before command: an economic history of Russia from command to the first five-year plan*, Princeton University Press, New Jersey, 1994;
21. Hart, Oliver, „*Firms, Contracts and Financial Structure*“, Oxford University Press, Oxford, 1995;
22. Hewett, E.A., *Reforming the Soviet Economy*, Washington, Brookings Institution, 1988;
23. Holzman, Franklin D., *Foreign Trade under Central Planing*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1974;
24. Hosking, Geoffrey, *A history of the Soviet Union*, Fontana Press/Collins, Londra, 1985;
25. Iskra, Wiesław, *Polska-Rosja-UE. Relacje ekonomiczne*, Fundacja Inowacja, Varșovia, 2004;
26. Johnson, Debra, Robinson, Paul, *Perspectives On EU-Russia Relations Europe and the Nation State*, Taylor & Francis Routledge, 2005;
27. Кучинский Ю., *История положения рабочего класса при капитализме: Мировой обзор* (trad. *Istoria clasei muncitoare în vremea capitalismului: Situația mondială*), Moscova, 1970;
28. Lis, Stanisław, Miklaszewski, Stanisław, *Procesy międzynarodowej integracji regionalnej*, Pracownia Pomocy Naukowo-Dydaktycznych Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Cracovia, 1990;
29. Luțaș, Mihaela, Călea, Sorin, *Economie europeană*, Ed. Imprimeria Ardealul, Cluj-Napoca, 2005;
30. Mackinder, H.J., *Democratic Ideals and Reality*. New York: W.W. Norton, 1962 [1919];
31. McCauley, Martin, *Bandiți, gangsteri și mafie – Rusia, Statele Baltice și CSI, după anul 1992*, Ed. All, București, 2006;
32. McCarthy, Dennis M. P., *International Economic Integration in Historical Perspective*, Routledge, 2006;
33. Melling, Antony J., *Natural Gas Pricing and Its Future. Europe as the Battleground*, Carnegie Endowment for International Peace, 2010;
34. Michałowska-Gorywoda, Krystyna, *Dotychczasowy przebieg rokowań między RWPG i EWG*, publicat în *RWPG-EWG: realia i perspektywy*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Varșovia, 1980;

35. Nowak, Bartłomiej, *Energy Policy of the European Union. Chosen legal and political aspects and their implications for Poland*, Wydawnictwa akademickie i profesjonalne, Warsaw, 2009;
36. Nove, A., *An Economic History of the USSR*, The Penguin Press, Londra, 1969;
37. Paniușkin, Valeri, Zîgar, Mihail, *Gazprom. Noua armă a Rusiei*, Ed. Curtea Veche, București, 2008;
38. Plunkett, Jack W., *Plunkett's Energy Industry Almanac 2010*, Plunkett Research Ltd.;
39. Podraza, Andrzej, *Stosunki polityczne i gospodarcze Wspólnty Europejskiej z państwami Europy Środkowej i Wschodniej*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 1996;
40. Popescu, Gheorghe, *Evoluția gândirii economice*, Ed. a 3-a, București, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca, Cartimpex, 2004;
41. Prybyła, Jan S., *Market and plan under socialism: the bird in the cage*, Hoover Press, 1987;
42. Raboca, Nicolae, *Energetica mondială*, Sarmis, Cluj-Napoca, 1995;
43. Roman, Szul, *Język, naród, państwo. Język jako zjawisko polityczne* (trad. *Limba, popor, țară. Limba ca fenomen politic*), Wydawnictwo Naukowe PWN, Varșovia, 2009;
44. Seurot, François, *Le système économique de l'URSS*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989;
45. С. И. Солдатов, *Исторические эпохи России и принципы национальной экономики* (trad. *Epicile istorice ale Rusiei și principiile economiei naționale*), Русский Путь (trad. Calea rusă), E.C. Троицкий, Moscova, 1993;
46. Соловьева, А. М., *Промышленная революция в России в XIX в* (trad. *Revoluția industrială în Rusia secolului XIX.*), Наука. Moscova, 1990;
47. Smith, Alan, *Russia and the world economy. Problems of integration*, Routledge, Londra, 1993;
48. Smith, Graham, *Planned Development in the Socialist world*, Cambridge University Press, 1989;
49. Sutela, P., *Россия и Европа, некоторые аспекты экономических взаимоотношений* (trad. *Rusia și Europa, câteva aspecte economice*), Гендалф, Moscova, 2003;
50. Werth, Nicolas, *Histoire de l'Union Soviétique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990 ;
51. Williamson, O. E., *The Economic Institutions of Capitalism*, China Social Sciences Publishing House, 1985;
52. *** „History of the USSR. The Era of Socialism”, Progress Publishers Moscow, 1982

Articole

53. Asche, F., Osmundsen, P., Tvetaras, R., *European market integration for gas? Volume flexibility and political risk*, Energy Economics, no. 24, 2002, p. 249-265;
54. Asche, Frank, Osmundsen, Petter, Tvetaras, Ragnar, *Tax shifting in long-term gas sales contracts*, Samfunns- og Næringslivsforskning, Working Paper, 2002;
55. Altvater, Elmar, *The social and natural environment of fossil capitalism*, *Social Register*, 2007, no. 43, p. 39-59;
56. Anderson, J., Goodman, J., *Regions, states and the European Union: Modernist Reaction or Postmodern Adaptation*, *Review of International Political Economy*, 2/4, 1995, p. 600-631;
57. Ardy, Brian, Gower, Jackie *Relations between Russia and the EU*, Post-Soviet Business Forum, The Royal Institute of International Affairs, Russia and Eurasia Programme, No. 10, Noiembrie 1996;
58. Aslund, Anders, *Pourquoi la Russie n'est toujours pas à l'OMC?*, Telos, 6 septembrie 2006;
59. Barr, Nicholas, *Reforma państwa dobrobytu w krajach postkomunistycznych* (Reforma statului bunăstării în țările post-comuniste), vol. *Po dziesięciu latach – Transformacja i rozwój w krajach postkomunistycznych* (După 10 ani – tranziție și dezvoltare în țările post-comuniste), Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych, Varșovia, 2000;
60. Bar-Eli, Avi, Cohen Zemah, Yaron *Largest natural gas reserve discovered in Israel worth approximately \$95 billion*, Haaretz, 29 decembrie 2010;
61. Barysch, K., *Can Turkey combine EU accession and regional leadership?*. Centre for European Reform, Policy Brief, January 2010;
62. Baumann, F., *Europe's Way to Energy Security. The Outer Dimension of Energy Security: From Power Politics to Energy Governance*, *European Foreign Affairs Review*, 15, 2010, 77-95;
63. Benaroya, F., *European integration and competitiveness: Implications for Russia*, RECEP, Moscova, 2005;
64. Bordachev, T., *Think big, Russia and Europe, you both need an energy community*, Russia in Global Affairs, 16 iunie 2008;
65. Brown, S.P.A, Yücel, M., 2007. *What Drives Natural Gas Prices?*. Research Department Working Paper 0703, Federal Reserve Bank of Dallas;
66. Bielecki, J., *Energy security: is the wolf at the door?*. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 2002, 42, 235-250;

67. Bil, Ireneusz, Nyga-Lukaszewska, *Honorata, Polityka energetyczna UE w świetle kryzysu gazowego ze stycznia 2009 r.* (trad. *Politica energetică a UE în lumina crizei gazului din ianuarie 2009*) în Krzysztof Falkowski, Eufemia Teichman (ed.), *Państwa Bałtyckie i Europy Wschodniej. Reakcja na światowy kryzys gospodarczy i regionalny kryzys gazowy*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, 2010, p. 155-184;
68. Bocian, Mariusz, *Europa Środkowa i Balkany koordynują politykę energetyczną?* BEST OSW, Tygodnik OSW, nr. 9 (127), 3 martie 2010;
69. Boussena, S., Pauwels, J.P., Locatelli, C., Schwartenbroekx, C., *Le défi pétrolier*, Paris, 2006
70. Bradshaw, Michael, Global energy dilemmas: a geographical perspective, *The Geographical Journal*, vol. 176, no. 4, december 2010, p. 275–290;
71. Budică Șerban, Andreea, *Ministerul Economiei: Prețul corect la gaze l-am putea avea în 3 ani: 180-220 dolari/1000 mc*, 7 februarie 2011, Money.ro;
72. Carpenter, Paul R., Brown, Toby J.N., *Price Re-openers in Natural Gas Supply Contracts: Avoiding Costly Mistakes in Arbitration*. Energy. Current Topics in Energy Markets & Regulation, no. 1, 2010;
73. Cioacă, Florentina, *Oficial rus: ieftinirea gazelor trebuie făcută prin reducerea comisioanelor intermediarilor*, Adevărul, 20 mai 2010;
74. Cios, S., *Polityczne i biznesowe uwarunkowania planowanych gazociągów – Nord Stream, South Stream i Nabucco*, în Krzysztof Falkowski, Eufemia Teichman (ed.) *Państwa bałtyckie i Europy Wschodniej. Reakcja na światowy kryzys gospodarczy i regionalny kryzys gazowy*. Warsaw, Warsaw School of Economics, 2010, p. 239-255;
75. Cireașa, Doru, *Gazul va veni de la Viena. La ce preț?*, România Liberă, 27 septembrie 2010;
76. Clark, W., Petrodollar Warfare: Dollars, Euros and the Upcoming Iranian Oil Bourse, *Energy Bulletin*, 8 august 2005;
77. Codoban, Alin, *The Black Sea Geopolitics: Russian and European Energy Competition*, articol prezentat la 10th Annual Aleksanteri Conference “Fuelling the Future? Assessing Russia’s role in Eurasia’s Energy Complex”, 27-28 octombrie 2010;
78. Correljé, A., van der Linde, C., *Energy supply security and geopolitics: A European perspective*, Energy Policy, nr. 34, 2006, p. 552-543;
79. Davoust, Romain, *Gas Price Formation, Structure & Dynamics*, Note de l’IFRI, aprilie 2008;
80. Devarajan, Shantayanan, Fisher, Anthony C., Hotelling’s „Economics of Exhaustible Resources”: Fifty years later, *Journal of Economic Literature*, vol. XIX, martie 1981, p. 65-73;
81. Dirmoser, D., *Energy Security. New shortages, the Revival of Resource Nationalism and the Outlook for Multilateral Approaches*. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2007;
82. Doukas, H., Patlitzianas, K., Kagiannas, A.G., Psarras, J., *Energy Policy Making: An Old Concept or a Modern Challenge?*, *Energy Sources, Part B*, no. 3, 2008, p. 362-371;
83. Doukas, H., Patlitzianas, K., Kagiannas, A., Psarras J., *Renewable energy sources and rationale use of energy development in the GCC region: Myth or reality?*. *Renew. Energy* 31, 2006, p. 755–770;
84. Durnev, A., Guriev, S., *The Resource Curse: A Corporate Transparency Channel*. Centre for Economic and Financial Research, Working Papers w0108, 2007;
85. Eikeland, O., *Downstream natural gas in Europe - High hopes dashed for upstream oil and gas companies*, *Energy Policy*, vol. 35, no. 1, 2007, , p. 227-237;
86. Ericson, R.E., *Eurasian Natural Gas Pipelines: The political economy of Network Interdependence*, *Eurasian Geography and Economics*, 2009, vol. 50, no. 1, p. 28-57;
87. Frisch, Morten, *Current European Gas Pricing Problems: Solutions Based on Price Review and Price Re-Opener Provisions*, International Energy Law and Policy Research Paper Series, Working Research Paper Series No: 2010/03, Centre for Energy, Petroleum & Mineral Law & Policy;
88. Finon D., Locatelli C., *The liberalisation of the European gas market and its consequences for Russia*, Institut d’économie et de politique de l’énergie, Paris, 2002;
89. Finon, D., Locatelli, C., *Russian and European gas interdependence: Could contractual trade channel geopolitics?*, *Energy Policy* 36, 1, 2006;
90. Finon, D., Larsen, G., *The limits of the EU direct foreign gas policy. Autopsy of the stillborn Southern corridor Nabucco*, Working Paper, CIRED, 2009;
91. Forbes, Alex, *Turbulent times for European gas market*, *European Energy Review*, 19 oct. 2010;
92. Gavrilencov, Evgeny, *The Road to Spontaneous Diversification*, în Michael Ellman, *Russia’s Oil and Natural Gas: Bonanza or Course?* Anthem Press, 2006;
93. Gershenkron, A., *The rate of growth in Russia*, *Journal of Economic History*, vol.7, p.156;

94. Gower, J., *Russian Foreign Policy Towards the European Union*, în C. Ross (red.), *Russian Politics under Putin*, Manchester University Press, 2004;
95. Grabska, Wirginia, *Wewnętrzneuropejska współpraca gospodarcza w latach siedemdziesiątych*, în *RWPG-EWG: realia i perspektywy*, Polski Instytut Międzynarodowy, Varşovia, 1980;
96. Grzybowski, Kazimierz, *The Council for Mutual Economic Assistance and the European Community*, *The American Journal of International Law*, vol. 84, no. 1, ianuarie 1990;
97. Hardt, John P., Tomlinson, Kate S., *Soviet Economic Policies in Western Europe*, în Robin F. Laird, Erik P. Hoffman, *Soviet Foreign Policy in a changing World*, Aldine Publishing Company, New York, 1986;
98. Hare, P., *Russia and the World Trade Organisation*, Kiel Working Paper, 2002;
99. de Hauteclocque, A., Glachant, J-M., Long-term energy supply contracts in European competition policy: Fuzzy not crazy, *Energy Policy*, vol 37, 2009, p. 5399-5407;
100. Heren, P., *Removing the government from European gas*, *Energy Policy*, no. 27, 1999, p. 3-8;
101. von Hirschhausen, Christian, Neumann, Anne, Long-term Contracts and Asset specificity revisited: An Empirical Analysis of Producer-Importer Relations in the Natural Gas Industry, *Review of Industrial Organization*, 2008, no. 32, p. 131-143;
102. Hoagland, Jim, *Europe's destiny*, Foreign Affairs, 1989/1990;
103. Hotelling, Harold, The Economics of Exhaustible Resources, în Chennat Gopalakrishnan (ed.), *Classic Papers in Natural Resource Economics*, Palgrave MacMillan, 2000, p. 221-256;
104. Itoh, S., Sino-Russian Energy Relations: True Friendship or Phony Partnership?, *Russian Analytical Digest*, February 73/10;
105. Johansson, Linda, *International business operations of companies with Russian involvement in southwestern Finland*, Electronic Publications of PanEuropean Institute, 2/2006, Turku, Finlanda;
106. de Jong, Jacques J., Weeda, Ed, *Europe, the EU and its 2050 Storylines*, CIEP 2007;
107. Karaganov, S., *Союз Европы: последний шанс?* (trad. *O Uniune a Europei: ultima şansă?*). Rossiyskaia Gazeta, 9 iulie 2010;
108. Kasčiūnas, L., Vaičiūnas, Ž., *Russia's policy towards the EU: the search for the best model*, Lithuanian Foreign Policy Review, Vilnius, nr. 19, 2007;
109. Kazantsev, Andrey, *The Crisis of Gazprom as the Crisis of Russia's "Energy Super-State" Policy towards Europe and the Former Soviet Union*, *Caucasian Review of International Affairs*, vol 4, no. 3, Summer 2010, p. 271-284;
110. Kavrakoglou, I. Energy models, *European Journal of Operational Research*, 28, 1987, p. 121-131;
111. Konoplianiuk, Andrei, Russian Gas to Europe: From Long-Term Contracts, On-Border Trade and Destination Clauses to...?, *Journal of Energy & Natural Resources Law*, vol. 23, no. 3, 2005;
112. Konoplianiuk, Andrei, Pricing gas: evolution not revolution, *Energy Economist*, no. 349, noiembrie 2010, p. 6-8;
113. Konoplianiuk, Andrei, The Evolution of gas pricing: Europe&CIS, *Energy Economist*, no. 347, septembrie 2010, p. 9-11;
114. Konoplianiuk, Andrei, *Эволюция ценообразования на газ в континентальной Европе*, *Gazovii biznes*, ianuarie-februarie 2009, p. 62-69;
115. Konoplianiuk, Andrei, Evolution of contractual structure of Russian gas supplies to Europe, *Perspectives in Energy*, 2006, vol. 10, p. 1-24;
116. Koukhartchouk, O., Maurel, M., *Accession to the WTO and EU enlargement: what potential for trade increase?*, RECEP, februarie 2003;
117. Kramer, A., *China's Hunger Fuels Exports in Remote Russia*, New York Times, 19 iunie 2010;
118. Kruyt, B., van Vuuren, de Vries, H.J.M., Groenenberg, H., Indicators for energy security, *Energy Policy*, no. 37, 2009, p. 2166-2181;
119. Kublik, Andrzej *Jakie rabaty daje Gazprom dla Europy Zachodniej*, wyborcza.biz, 5 martie 2011;
120. Kublik, A., *Gazprom szykuje ekspansję do Polski wraz z VNG*, *Gazeta Wyborcza*, 24.05.2010;
121. Kutlay, M., The Changing Policy of the European Union towards Free Trade Agreements and its Effects on Turkish Foreign Trade: A Political Economy Perspective. *USAK Yearbook of International Politics and Law*, 2, 2009, p. 117-132;
122. Kuznetsov, Victor, *The economic factors of the USSR disintegration*, în Anne de Tinguy, *The Fall of the Soviet Empire*, East European Monographs, 1997;
123. Лапина, С.П., Лелюхина, Н.Д., Е.С Федоровская, *Государственная собственность и рынок: опыт НЭПа* (trad. *Proprietatea și piața: experiența NEP*), în *НЭП: Приобретения и потери*, Nauka, Moscova, 1994;

124. Lin, C.Y. Cynthia, *Hotelling Revisited: Oil Prices and Endogenous Technological Progress*, Februarie 2004;
125. Locatelli, C., Gazprom's export strategies under the institutional constraint of the Russian gas market, *OPEC Energy Review* XXXII, no. 3, 2008, p. 246-264;
126. Locatelli, C., Les stratégies d'internationalisation de Gazprom, *Le Courrier des Pays de l'Est*, no. 1061, 2007, p. 32-46 ;
127. Łobaszewski, Marcin, *Cena polityczna gazu*, Rzeczpospolita, 8 iunie 2006;
128. Łoskot-Strachota, A., *Nabucco vs. South Stream – Rivalry over Balkan Gas Pipelines*, CES Commentary, Centre for Eastern Studies, Issue 3, March 19, 2008;
129. Mañé, A., *El nuevo mapa energético*, în *MED. 2003. Anuario del Mediterráneo*, IEMed/Fundación CIDOB, 2004. p. 192–193;
130. Mañé-Estrada, A., European Energy Security. Towards the creation of the geo-energy space, *Energy Policy*, 34/18, 2006, 3773-3786;
131. Matthews, O., Turcja między Zachodem a Wschodem, *Newsweek Polska*, 31 iulie 2010;
132. Mitchell, Timothy, Carbon democracy, *Economy and society*, vol. 38, no. 3, 2009, p. 399-432;
133. Monaghan, A., Russia's Energy Diplomacy: A Political Idea Lacking a Strategy?, *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 7, no. 2, June 2007, p. 275-288;
134. Morozov, V., *Energy Dialogue and the Future of Russia: Politics and Economics in the Struggle for Europe*, în Pami Aalto (red.), *The EU-Russian Energy Dialogue. Europe's Future Energy Security*, Ashgate Publishing Company, 2008;
135. Noël, P., *Beyond dependence: How to deal with Russian Gas*, ECFR Policy Brief, November 2008;
136. Nowak, B., *Forging the External Dimension of the Energy Policy of the European Union*, *The Electricity Journal*, nr. 23/1, 2010, p. 57-66;
137. O'Hara, S.L., 2004. Great game or grubby game? The struggle for control of the Caspian. *Geopolitics*, vol.9, no. 1, 138-160;
138. Oprescu, Gh., Papatulica, M., Vasile, D., *Impactul liberalizării piețelor de utilități publice. Concluzii pentru România privind preluarea aquis-ului comunitar*, Institutul European din România, București, 2000;
139. Pandey, R., Energy policy modelling: agenda for developing countries. *Energy Policy*, vol. 30, issue 2, 2002, 97-106;
140. Papava, Vladimer, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, The Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, 2005, 85–102;
141. Park, Y. M., Park, J. B., Won, J. R., A hybrid genetic algorithm/dynamic programming approach to optimal long-term generation expansion planning. *International Journal of Electrical Power and Energy Systems*, 20, 1998, p. 295–303;
142. Paszyc, E., Konończuk, W., Media rosyjskie o polsko-rosyjskiej umowie gazowej, *Tydzień na*
143. *Wschodzie*, nr. 37 (155);
144. Paszyński, M., *Perspektywy rozwoju stosunków gospodarczych między Wschodem a Zachodem*, în *Problemy Handlu Zagranicznego*, Varşovia, 1982, nr. 13, p.127-148;
145. Pârvoiu, Claudia, *Cum va putea România să exporte gaze în Moldova printr-un gazoduct ce va fi construit din acest an*, 26 aprilie 2010, Hotews;
146. Pelczyńska-Nałęcz, Katarzyna, *EPS w praktyce – Unia Europejska wobec Rosji, Ukrainy, Białorusi i Mołdawii rok po publikacji Dokumentu Strategicznego*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Varşovia, iunie 2005;
147. Petrescu, Roxana, *Distrigaz Sud: România va importa gazedin Rusia prin intermediari până în 2030*, Ziarul Financiar, 22 februarie 2008;
148. Polterovich Victor, Popov, Vladimir, Tonis, Alexander, *Mechanisms of resource curse, economic policy and growth*, New Economic School Working Paper, Moscova, 2008;
149. Poussenkova, Nina, Rethinking Russia: The Global Expansion of Russia's Energy Giants, *Journal of International Affairs*, vol. 60, no. 2, Spring/Summer 2010, p. 103-124;
150. Radetzki, M., *European natural gas: market forces will bring about competition in any case*, *Energy Policy*, vol. 27, 1999, p. 19-25;
151. Rodrik, D., *Trade Policy Reform as Institutional Reform*, Harvard University, august 2000;
152. Rogner, H-H., Langlois, L. M., McDonald, A., Weissner, D., Howells, M., , *The cost of energy supply securiy*, International Atomic Energy Agency, Planning and Economic Studies Section, 2006;
153. Salmon, T., The European Security and Defence Policy: Built on Rocks or Sand?, *European Foreign Affairs Review*, no. 3, 2005, p. 359-379;
154. Scheib, P., Kalisch, F., Graeber, B., *Analysis of a liberalised German Gas Market. A medium-term gas trading model based on entry-exit network access*, CNI-Working Paper, No. 2006-11;

155. Schwabecher, Heinrich, *Russia – a reliable energy partner for Europe?*, International Reports, Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., Sankt Augustin, Mar. 25, 2008;
 156. Stent, Angela E., *The USSR and Western Europe*, publicat în Robin F. Laird, Erik P. Hoffman, *Soviet Foreign Policy in a changing World*, Aldine Publishing Company, New York, 1986;
 157. Sutyryn, Serghey, *Russia's International Economic Strategy: A General Assessment*, *Review of Economies in Transition* 4/7:5–21, 1997;
 158. Svoboda, Karel, *Gazprom's pricing Policy*, anticol prezentat la 10th Annual Aleksanteri Conference "Fuelling the Future? Assessing Russia's role in Eurasia's Energy Complex", 27-28 octombrie 2010;
 159. Szekely, Gabriel, „*Racordul Europei. Influența statului turc pe piața regională a energiei crește galopant*”, *Foreign Policy România*, martie-aprilie 2011, p. 62-63;
 160. Tangiashvili, N., *Russia, the European Union and the ESDP: An Essential Misfit?*, Working Papers - Programa CEI & Países Bálticos, Argentine Center of International Studies;
 161. Tonjes, C., De Jong, J., *Perspectives on security of supply in European natural gas markets*. CIEP, Clingendael Institute, Working Paper, August, 2007;
 162. Umbach, F., *Global Energy Security and the Implications for the EU*, *Energy Policy*, 38, 2010, 1229-1240;
 163. Youngs, R., *Europe's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market*. CEPS Working Document No. 278/November, 2007;
 164. Włodek-Biernat, Ludwika, *Chiński kompleks Rosji* (trad. *Complexul chinez al. Rusiei*), *Gazeta Wyborcza*, 8 martie 2010;
 165. *Argus FSU Energy*, 5 March 2010;
 166. „*Bulgarian president keen on Azerbaijan's LNG*”, *LNG World News*, 8 februarie 2011;
 167. *Chronology 1989; East-West Relations*, *Foreign Affairs*, Fall 1989/1990, p.230
 168. *Geopolitical Monitor*, „*Turkmen may sue Russia for gas pipe blast*”, 29 mai 2009;
 169. *Eurasia Energy Observer*, *The 3rd Energy Package and the concerns of non-EU gas producers: An interview with Dr. Andrey Konoplyanik*, 12 februarie 2011;
 170. „*Europe bids to shake off foreign energy dependency*”, *EU Business*, 4 februarie 2011;
 171. „*Gazprom starts to compete against its own long-term contracted supplies in the Czech downstream market*”, *Gas Matters*, Nov-Dec 2007, p. 24-25;
 172. *Gazprom Will Keep Controversial Intermediaries as Strategic*, *Novinite*, 28 decembrie 2010;
 173. „*Газпром поставлял газ в Британию вдвое дешевле, чем в Польшу*” (trad. *Gazprom livrează gaze Marii Britanii de două ori mai ieftin decât Poloniei*), *Ukrudprom*, 24 februarie 2011;
 174. „*Газпром* продает газ Британии по самым низким ценам”, *Novosti Ukrainy*, 25 februarie 2011,
 175. „*Кому дешевле*”, *Vedomosti*, 25 februarie 2011;
 176. „*LNG Project Azerbaijan, Georgia and Romania to beat Nabucco*”, *LNG World News*, 6 mai 2010;
 177. *Premier Putin grozi Ukrainie* (trad. *Premierul Putin amenință Ucraina*), *Tzdzień na Wschodzie*, 16.03.2011;
- Prezentări, rapoarte, comunicate,**
178. Bjørnson, R., *Well positioned to create value*, *Natural Gas seminar*, Londra, 3 noiembrie 2008;
 179. Konopliyanik, Andrei, „*Эволюции рыночных моделей ценообразования на газ*”, Conferința economico-financiară ruso-ucraineană, Kiev, 29.04.2010;
 180. Konopliyanik, Andrei, *How market hubs and traded gas in European gas market dynamics will influence European gas prices and pricing*, prezentare la *European Gas Markets Summit*, Londra, 15-16 februarie 2011;
 181. Rosen Simitchiev, *Bulgarian Energy Holding EAD*, la a 3-a și a 4-a ediție a *South East Europe Energy Dialogue*, din 18-19 iunie 2009, respectiv 3-4 iunie 2010, Salonic.
 182. Stern, J.P., *The Urengoy Pipeline in the 1980s and the North European Pipeline in the 2010s: Parallels and Differences over 30 years*, prezentare la *Harriman Institute Pipelines Colloquium*, 1 decembrie 2006;
 183. Vercueil, J., *Politique Commerciale Et Selection Adverse En Russie. Une Evaluation Des Politiques Menées Depuis 1992*. Document de travail CEMI, mai 2001;
 184. *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy*, Brussels, December 12, 2003;
 185. *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, Raport final pregătit pentru DG TREN. TREN C1/06 2002. Programul ETAP, CIEP, 2004;
 186. EIA, *Who are the major players supplying the world oil market?* *Energy Information Agency*, Washington, 2009;
 187. *BP Statistical Review of World Energy 2009*;
 188. *BP Statistical Review of World Energy 2010*;
 189. BGR, *Reserves, Resources and availability of energy resources 2002*;
 190. BGR, *Energy Resources 2009*;

191. Commissariat à l'énergie atomique, *Mémento sur l' énergie*, 2009;
192. Comisia Europeană, *EU energy trends to 2030*, 2009 ;
193. Commission of the European Communities, Commission Staff Working Document accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, SEC (2008) 2871, Volume 1;
194. Commission Staff Working Document, EU Energy Policy Data, Commission of the European Communities, Brussels, 10.10.2007, SEC(2007)12, p. 11-13,
195. *Third Benchmarking report on the implementation of the internal electricity and gas market*, Commission Staff Working Paper, Brussels, 01.03.2004;
196. DG COMPETITION REPORT on Energy Sector Inquiry, 10 ianuarie 2007, SEC(2006) 1724;
197. DG Trade, *Russia. EU bilateral trade and trade with the World*, 15 september 2010;
198. DG Trade, *Turkey. EU Bilateral trade and trade with the world*, 15 september 2010;
199. Energy Charter Secretariat, *Putting a Price on Energy: International Pricing Mechanism for Oil and Gas*, 2007;
200. Energy Charter Secretariat, *The Energy Charter Treaty, A reader's guide*;
201. European Commission, Energy Infrastructure: Commission proposes EU priority corridors for power grids and gas pipelines, IP/10/1512, Brussels, 17 November 2010;
202. European Commission, *Green Paper: An External Policy to serve Europe's Energy Interests*, Paper from Commission/SG/HR for the European Council, S160/06, 2006;
203. European Commission, *EU Energy Security and Solidarity Action Plan: 2nd Strategic Energy Review*, MEMO/08/703, 2008;
204. EU Energy and Transport in Figures. Statistical Pocketbook 2010;
205. *Europe's growing energy vulnerability*, Report of the Committee on Economic Affairs and Development, Parliamentary Assembly, February 22, 2005;
206. European Commission, *Green Paper: Towards a secure, sustainable and competitive European energy network*, COM (2008) 782 final;
207. European Commission, *EU Energy Security and Solidarity Action Plan: 2nd Strategic Energy Review*. MEMO/08/703, 2008;
208. European Commission, *Green Paper. Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*, COM 769 final, 2000;
209. *The Energy Dialogue between the European Union and the Russian Federation between 2000 and 2004*, Comisia Europeană, 2004., COM (2004) 777;
210. Eurogas Statistical Report 2010;
211. Eurogas, Natural Gas Demand and Supply, Long Term Outlook to 2030;
212. Eurogas, *Long Term Outlook for Gas Demand and Supply 2007-2030*;
213. Eurostat, *EU-27 Foreign Direct Investment in BRIC countries.Data in Focus*. Economy and Finance (29/2010);
214. EU–Russia Energy Dialogue, 2001, *Synthesis Report*, http://europa.eu.int/comm/energy/russia/overview/index_en.htm;
215. Energy Dialogue EU-Russia, *10th Progress Report*, Moscova, Noiembrie, 2009;
216. Gazprom Annual Report 2009;
217. Gazprom Annual Report 2007;
218. Gazprom in figures 2003-2007;
219. Gazprom in figures 2001-2005;
220. Gazprom in figures 2000-2004;
221. Green Paper on a European Strategy for Secure, Competitive & Sustainable Energy, What is at stake – Background Document, Presentation DGET;
222. Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply, European Commission, November 29, 2000 (COM9(2000)769final);
223. IEA, Key World Energy Statistics 2010;
224. IEA, Russia Energy Survey 2002;
225. IEA, Natural Gas Pricing, 1998;
226. Ministerul Energiei Federației Ruse, *The Summary of the Energy Strategy of Russia for the Period of up to 2020*, Moscova, 2003;
227. Ministerul Energiei Federației Ruse, *Energy Strategy of Russia for the period up to 2030*, Moscova, 2010;
228. PFC Energy, *Global Gas Supply Forecast*, Washington DC, 2007;

229. Pozzo di Borgo, Y., Rapport d'information n° 307 (2006-2007), 10 mai 2007;
230. World Coal Institute, Coal facts 2008 Edition;
231. World Bank, Russian Economic Report, no. 16, June 2008;
232. World Bank, Russian Economic Report no. 18, March 2009;
233. World Bank, *Russian Economic Report*, No. 13, Moscova, Rusia, 2004;
234. World Bank, *Russian Economic Report*, No. 16, Moscova, Rusia, 2008;
235. World Bank, *Petroleum Sector Briefing Note*, no. 1, martie 2007;

Legi, regulamente

236. Directiva 98/30/EC a Parlamentului și Consiliului European din 22 iunie 1998;
237. „Strategia de interconectare a Sistemului National de Transport Gaze Naturale cu sistemele de transport gaze naturale din țările vecine” a Transgaz S.A;
238. Codul bugetar al Federației Ruse;
239. Regulation (EC) No 139/2004 Merger Procedure, Case No COMP/M.5740 - GAZPROM/ A2A/ JV;
240. Tratatul de la Lisabona, Official Journal of the European Union, C 306/1, 17 decembrie 2007;

Resurse internet

241. BBC News;
242. Ovchinski, V. S., Война миров. "Независимость" Косово и исламский мир (исламистский проект). Centrasia, no. 11, 12 martie 2008. <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1205372160>;
243. *Oil price history and analysis*, WTRG Economics, <http://www.wtrg.com/prices.htm>;
244. Acordul de Parteneriat și Cooperare http://europa.eu.int/comm/external_relations/ceeca/pca/pca_russia.pdf;
245. The Common European Economic Space (CEES) Concept Paper (Annex I), Rome, Italy, 2003, <http://www.mid.ru/ns-dos.nsf/162979df2beb9880432569e70041fd1e/4f74ca1b4b22afec43256de1003966e0?OpenDocument>;
246. Tratatul Comunității Energetice, http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Legal/Treaty;
247. *Road Map for the Common Economic Space*, http://ec.europa.eu/environment/enlarg/pdf/road_map_ces.pdf;
248. Index Mundi;
249. The Economist Intelligence Unit;
250. Gazpromexport;
251. ICIS HEREN;
252. Interfax;
253. hydrocarbons-technology.com;
254. East European Gas Analysis;
255. Platts; www.eni.com; www.gazprom.ru/production/projects/pipelines/altai; www.nord-stream.com; www.osw.waw.pl; www.south-stream.info; www.transgaz.ro; www.transneft.ru; www.vedomosti.ru; www.wintershall.com; www.wiee.ch;